

WILNO – ВІЛЬНЯ – ВІЛЬНА – ענלין – VILNIUS.
A LITVÁN FŐVÁROS NEMZETISÉGI ÖSSZETÉTELE
ÉS ANNAK ÁTALAKULÁSA A XIX–XX. SZÁZADBAN

WILNO – ВІЛЬНЯ – ВІЛЬНА – ענלין – VILNIUS.
THE ETHNIC COMPOSITION OF THE LITHUANIAN CAPITAL
CITY AND ITS CHANGES IN THE 19–20TH CENTURIES

NÉMETH ÁDÁM MSc, PhD-hallgató
PTE Földtudományok Doktori Iskola

Abstract

The first purpose of this publication is to present changes in the ethnic structure of Vilnius in the 19–20th centuries and particularly after the first official Russian census (1897). The second goal is to analyze the regional distribution of these ethnic groups in Lithuania and to diagnose the transformation of the ethnic diversity index in Vilnius.

Being on the frontier of German and Russian empires, and on the crossroad of trade routes, Vilnius district was always a point of intersection of Lithuanian, Polish, Belarusian, Russian territories (and called “Northern Jerusalem” as well). So in the end of the 19th century Vilnius district was one of the most ethnically diversified territory in Europe. Nowadays the diversity index is very high as well, but the ethnic composition of the town has changed dramatically since 1897. Earlier Vilnius was a “Polish-Jewish island” in a “Lithuanian-Belarusian” sea, but today is a Lithuanian-Russian enclave in a Polish dominated area.

1. Bevezetés

Ha egy mondatban szeretnénk érzékeltetni egy kívülállóval a kelet-közép-európai viszonyok bonyolultságát, elég Báthory Istvánra és Vilniusra hivatkoznunk. „Négyszáz évvel ezelőtt volt egy lengyel király, aki egyúttal a ma Romániához tartozó Erdély magyar fejedelme volt; ő litván nagyfejedelemként alapított egy egyetemet Vilnában, amely ma a Szovjetunió legrégebbi egyeteme” – írta Domány András 1990-ben.¹ Ha kiegészítjük mindent azzal, hogy Litvánia mai fővárosát a második világháborúig többségében lengyelek lakták, hogy népes zsidó közössége miatt „észak Jeruzsálemének” is nevezték, hogy ugyanezen időszakban a környező falvakban többnyire litvánul vagy fehéroroszul beszéltek, már-már a bábeli zűrzavar állapota sejlik fel előttünk.

A Baltikum² – és benne a Vilnius-vidék – nagytérégi pozíciója valóban különleges: természetes hidat (olykor falat és bástyát) képez Észak- és Közép-, ill. Nyugat- és Kelet-Európa között.³ Évszázadok óta e kitüntetett geostratégiai helyzet határozza meg a térségben élők mindennapjait, nem véletlen tehát, hogy itt húzódik kontinensünk egyik legrégebbi és legklasszikusabb ütközőzónája. Vilnius azonban – bizonyítván, hogy éles, vonalszerű határok a földrajzi térben nem léteznek – iskolapéldája egyúttal az etnikai kontakt-zóna fogalmának is. E rendkívül tarka etnikai, vallási, anyanyelvi összetételre utal a tanulmány címe. Egy város öt nyelven: lengyelül Wilno, fehéroroszul Вільня, oroszul Вильна, jiddisül ענלין, litvánul Vilnius.

2. Célok és módszerek

A tanulmány célja bemutatni Vilnius és vázlatosan Litvánia etnikai struktúrájának metamorfózisát (annak körülményeit és következményeit) az 1800-as évek végétől napjainkig. A szerző az etnikai földrajz szemüvegén át tekint – alapvetően történeti demográfiai jellegű – témájára, melynek legfontosabb igazodási pontjait a mindenkori népszámlálási adatok jelentik. A nemzetiségek számának és arányának egyszerű leírása mellett azonban a tanulmány – a Simpson-féle diverzitási index használatával – a népesség sokszínűségének mértékét és annak változásait is igyekszik felvázolni. Az etnikai diverzitás indexét eredetileg biológusok (állat- és növényökológusok) dolgozták ki, de az elmúlt években egyre inkább tért hódít a társadalomföldrajzban is. A valószínűség-számításon alapuló index azt mutatja meg, hogy egy adott terület két, tetszőlegesen találkozó lakója mekkora eséllyel eltérő nemzetiségű. A kapott értékek 0 és 1 között mozoghatnak. 0: tökéletesen homogén népesség, 1: teljesen kevert népesség, ahol a közösség minden egyes tagja más nemzetiségű.⁴ Az etnikai struktúra területiségének megjelenítése, a számolás és térképszerkesztés az „ArcGIS 9.2” elnevezésű programsomag segítségével történt.

3. A történelmi háttéről röviden

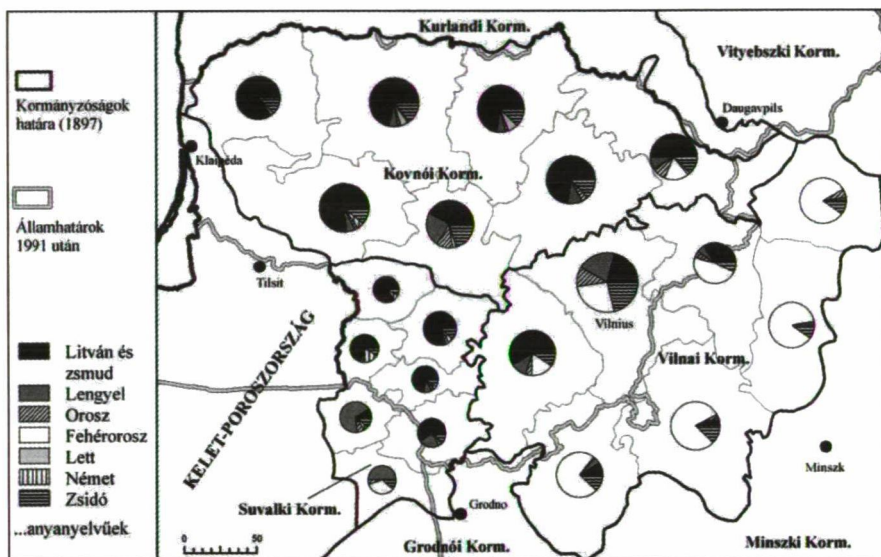
A történészek feltevése szerint Litvánia mai területén az i. e. III. évezred végén már a baltinak tekinthető, ún. „tengermelléki kultúra” virágzott, melynek határai délen a Pripiatyig, keleten a Dnyeperig húzódtak. Ez az ősbalti egység az i. e. VIII–V. században keleti és nyugati ágra bomlott, melyből – a törzsek elkülönülésének és egységesülésének bonyolult folyamatai révén – az i. sz. V–XV. század között valódi népek (poroszok, lettek és litvánok) formálódtak. A litván államiság kezdetéről (1200-as évek eleje) és a korai településhálózatról kevés megbízható információ áll rendelkezésre, annyi azonban bizonyosnak tűnik, hogy Vilnius városát Gediminas litván nagyfejedelem alapította 1323-ban.⁵

A Litván Fejedelemség, csaknem egymillió km²-es területével, a késő középkori Európa legnagyobb állama volt, melynek központi magja, a litvánok által lakott territórium kb. 70–80 000 km² lehetett (a mai Litvánia 65 300 km²). A XIX. században jelentős etnikai csoportok közül (a litvánok után) először az askenázi zsidók jelentek meg nagy tömegben Vilnius környékén, akik a Rajna-medencéből vándoroltak a lengyel-litván állam területére még a XIV–XVI. században.⁶ Őket a lengyelek megjelenése, pontosabban a litván nemesiség fokozatos ellengyelesedése követte, amely a lublini unió megalakulásával (1569) vette kezdetét, és egészen az 1800-as évek közepéig, a litvánok nemzeti öntudatra ébredésének hajnaláig tartott. A XVII–XVIII. század vészterhes időszakában a Vilnius-vidék valóságosan elnéptelenedett (1648 és 1667 között például a háborúk és járványok miatt a Litván Nagyfejedelemség elvesztette népességének kb. 48%-át); ekkor öntöttek el belorusz tömegek a várost és környékét.⁷ Az oroszok többsége ezzel szemben csak a cári önkényuralom idején, az 1800-as években költözött Vilniusba. Mivel nagyrészt katonák és hivatalnokok érkeztek, erősen feminin jellegű közösséget alkottak (a férfiak aránya csaknem duplája volt a nőkének), akik ráadásul rendszerint viszonylag rövid ideig tartózkodtak a városban.⁸

4. Eredmények

4.1. A XIX–XX. század fordulójának bonyolult etnikai-anyanyelvi viszonyai

A cári birodalom első és egyben utolsó modern népszámlálására 1897-ben került sor. A census szerint Vilnius lakosságának 40%-át zsidó, 30,9%-át lengyel, 20%-át orosz anyanyelvűek alkották és litvánul mindössze 2%-uk beszélt. A Vilnius járás ugyanakkor a korabeli Európa egyik legheterogénebb összetételű közigazgatási egysége volt, ahol az orosz (10,4%), a lengyel (20,1%), a litván (20,9%), a jiddis (21,3%), és a fehérorosz (25,8%) anyanyelvűek közel azonos arányban képviseltették magukat (1. ábra). A Simpson-féle diverzitási index ennek megfelelően a három „litván kormányzóságon” belül itt volt a legmagasabb (0,68), nem sokkal megelőzve zarasai, a trakai és a švenčionysi járásokat. A városok közül Vilniusnál (0,70) csupán négy tarkább összetételű település akadt: Šiauliai, Kaunas (Kovno), Kalvarija és Trakai. A magas diverzitási értékekkel jellemezhető közigazgatási egységek sötét árnyalatú sávja (a balti-szláv kontaktzóna, mely a mai litván-fehérorosz határ mentén húzódott Trakai-tól Zarasai-ig) tehát markánsan elkülönült környezetétől (2. ábra).

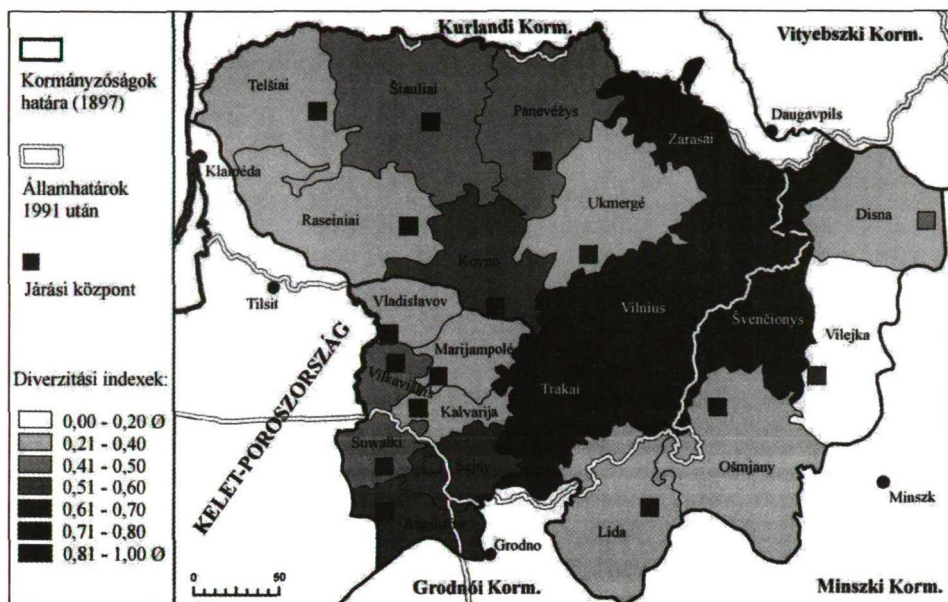

1. ábra. A Vilnai, Kovnói és Suvalki Kormányzóságok járásainak anyanyelvi összetétele (1897)

1. figure. Population by mother tongue and districts in the Vilna, Kovno and Suvalki Governorates (1897)
(Forrás: a szerző szerkesztése)

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a statisztika ezúttal legjobb esetben is csak tájékozási pontnak tekinthető, hiszen az anyanyelv – etnikum – vallás kategóriáinak elkülönítése, és ezáltal a terület „jogos” tulajdonosának megnevezése relatív többség alapján, gyakorlatilag lehetetlen vállalkozásnak bizonyult. Van például bizonyítékunk lengyel tudatú, fehéroroszul beszélő közösségekre éppúgy, mint litván identitású, de lengyel anyanyelvű, vagy zsidó származású és vallású, de oroszul kommunikáló lakosokra. A helyiek azonban ekkortájt még nemigen törődtek a nemzeti önmeghatározás problematikájával, legtöbbször alighanem egyszerűen „idevalósinak” nevezték volna magukat, ha lett volna ilyen kategória. Csak a XIX. század végén, XX. század elején kezdett kiélesedni a lengyel–litván vita

arról, hogy az anyanyelv vajon meghatározója-e az etnikai identitásnak. A litvánok, akik a térségben élő lengyeleket többnyire „polonizálódott” litvánnak tekintették (és ebben tulajdonképpen igazuk volt), erre határozott nem választ adtak – ellentétben természetesen a lengyelekkel, akik szerint egy ember nemzetiségét a tudata és jelenlegi magatartása határozza meg, nem pedig vérségi kötődése.¹⁰

2. ábra. Diverzitási index a Vilnai, Kovnoi és Suvalki Kormányzóságok jársaiban (1897)

2. figure. Diversity index by mother tongue and districts in the Vilna, Kovno and Suwalki Governorates (1897)

(Forrás: a szerző szerkesztése)

4.2. Litvánia régi-új fővárosa vagy Lengyelország keleti végvára? (1914–1944)

Vilnius városa az első világháború során súlyos károkat szenvedett, ám az igazán zűrzavaros időszak csak az 1917. esztendővel köszöntött be. A hatalmi vákuumban egymást váltogatták az államformák, a kormányok és a legkülönbözőbb egyenruhát viselő hadtestek; a főváros 1917 és 1920 között összesen nyolcszor cserélt gazdát.¹¹ A küzdelem végül átmenetileg lengyel diadallal végződött: Vilniust és – a moszkvai békében Litvániának ígért – déli területsávot 1920 és 1939 között Piłsudski csapatai tartották megszállás alatt. Litvánia tehát fővárosa nélkül vált független köztársasággá, a kormány Kaunasban székelt. A konfliktus évtizedekre megmérgezte a fiatal államalakulatok viszonyát, és nem jelentett kivételt ez alól a tudományos szféra, így a geográfia sem. Jellemző, hogy a lengyel térképészek rendszerint kimutatták a lengyel dominanciájú Grodno–Lyda–Ašmena sáv kontinuitását Vilniusig, a litván kartográfusok azonban ugyanitt litván-belorusz többséget jeleztek.¹²

Ha összevetjük az 1897-es orosz, 1916-os német és 1931-es lengyel népszámlálás Vilnius járásra vonatkozó adatait, igen komoly bizonytalansági együtthatóval kell számolni. A cári népszámlálás eredményét a 4.1. fejezet ismerteti; ehhez képest jelentős eltérést mutat 19 évvel későbbi német (70% lengyel, 24% zsidó, 3% litván, 3% fehérorosz) és az 1931-es lengyel összeírás (80% lengyel, 10% fehérorosz, 5% litván, 4% zsidó).¹³ Ez összefüggésbe hozható részben az identitás-meghatározási problémákkal, de egyúttal a há-

ború utáni migrációs folyamatokra is utal, melyek a határ mindkét oldalát az etnikai homogenizálódás irányába taszították. Vilnius városában mindenesetre (a hivatalos adatok szerint) 1931-re 1% alá csökkent a litvánok aránya, miközben a lakosság 94%-át lengyelek és zsidók alkották, kb. kétharmad-egy harmad arányban (3. ábra).

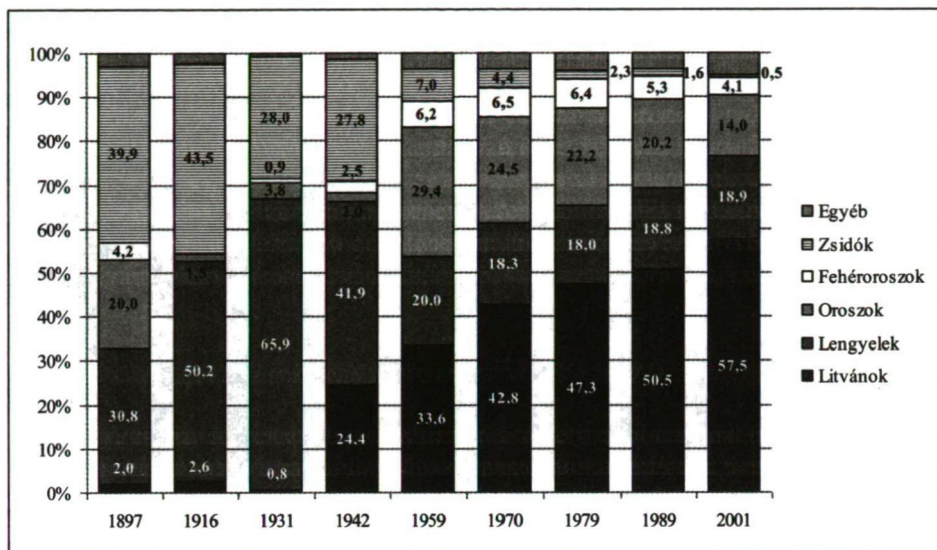
A „hosszú második világháború” – amely a partizánharcok miatt 1939-től 1955-ig elhúzódott és egyes becslések szerint összesen egymillió fős veszteséget okozott Litvániának – teljesen átrajzolta a balti állam etnikai képét. A lengyel exodus mintegy 150 000 főt érintett, a zsidó népirtásban kb. 170 000-en lelték halálukat, míg a Memel-vidéki németek végleg eltűntek Litvánia nemzetiségi térképéről.¹⁴

4.3. „Vilnius musu, mes rusu”¹⁵ (1944–1991)

A Szovjetunió 1944-ben kebelezte be a Baltikumot, amely csak a birodalom összeomlása után, 1991-ben tudott újra kiszabadulni Moszkva szorító karjaiból. E negyvenhét esztendő – a százezres szláv tömegeket megmozgató bevándorlási hullámok sorozatának „hála” – ismét gyökeresen átalakította a régió nemzetiségi szerkezetét: 1989-re az észtek aránya saját hazájukban 62%-ra, a letteké pedig 52%-ra zuhant. A Litván SZSZK azonban mindvégig más úton járt. Itt – az északi szomszédokhoz viszonyított – magasabb népszaporulat miatt egészen az 1980-as évekig nem kellett tartani a helyi munkaerő kimerülésétől. Ennek, továbbá a hosszan elhúzódó partizánháborúnak, valamint az olykor ügyesen manőverező litván politikának köszönhetően¹⁶ ide sokkal kevesebb bevándorló érkezett, mint Ész- vagy Lettországba. Sőt a litvánok még növelni is tudták részesedésüket: arányuk ugyanezen időszak alatt 69%-ról 80%-ra nőtt.

Míg Tallinn és Riga jelentős mértékben eloroszosodott, addig Vilniust – mely a második világháború után szinte kongott az ürességtől – a litvánok vették birtokukba. Számuk 1600-ról (1931) előbb 51 000-re (1942), majd 292 000 főre (1989) emelkedett. Ez azt jelenti, hogy arányuk 0,8%-ról 24,5%-ra, majd 50,5%-ra nőtt. A lengyelek száma ezzel szemben a második világháború éveiben drasztikusan lecsökkent (1931: 128 000 fő, 1959: 47 000 fő), és csak a szocialista érában indult – a természetes népszaporulat és az urbanizáció révén – lassú növekedésnek (1989: 108 000 fő). Megdöbbentő adat, hogy 1931-ben még három vilnusi lakosból kettő lengyel nemzetiségűnek számított; 1989-ben viszont már csak ötből egy. Az oroszok és fehéroroszkok számát elsősorban a gazdasági migránsok gyarapították, akik a jobb megélhetés reményében érkeztek a Litván SZSZK fővárosába. Előbbiek 1942-ben még csak 4000-en (2%), 1989-ben viszont már 117 000-en (20,2%) voltak. A fehéroroszkok megjelenése (1931: 1700 fő, 0,9%; 1989: 30 000 fő, 5,3%) is új szintet hozott a település életébe, hiszen ők a második világháború előtt a Vilnius környéki falvakban alkottak kompakt tömböt, magában a városban alig-alig fordultak elő. A zsidóság azonban szinte nyomtalanul eltűnt Vilnius városából: a XIX–XX. század fordulóján még a lakosság relatív többségét alkották csaknem 40%-os részesedéssel, 1989-re mindössze 9100-an maradtak (1,6%) (3. ábra).

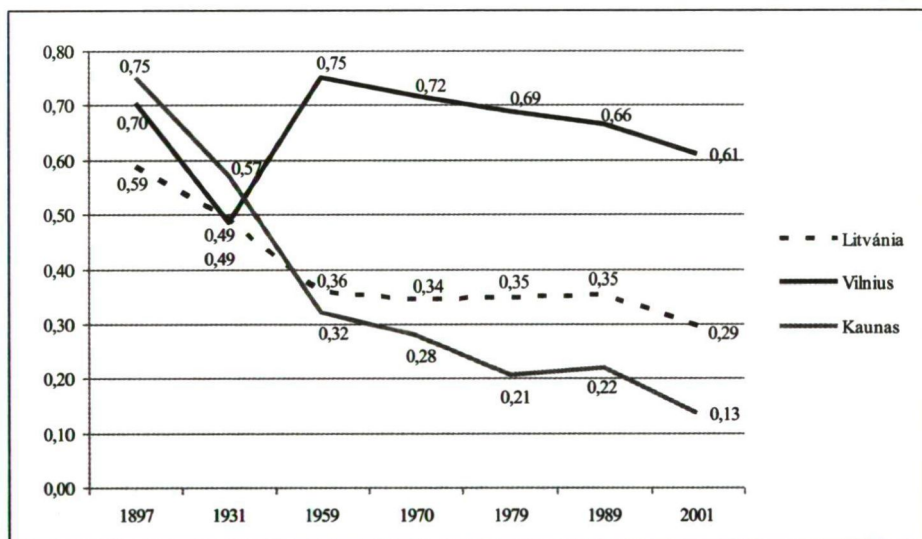
Érdekes tanulságokkal szolgál az etnikai diverzitási index változásának nyomon követése is (4. ábra). Világosan látszik, hogy Vilnius – a balti-szláv etnikai kontaktzóna gyújtópontjában – az országos átlagnál mindig is markánsabb diverzitási mutatókkal rendelkezett. Habár az 1959-es maximumhoz képest (0,75) a rendszerváltozás idejére némileg csökkent ez az érték (0,66), a litván átlagot továbbra is majd kétszeresen meghaladta. Sokkal drasztikusabb visszaesés tapasztalható ezzel szemben Litvánia második legnagyobb városa, Kaunas esetében, amely napjainkra gyakorlatilag homogén etnikai összetételűvé vált.

3. ábra. Vilnius nemzetiségi összetételének átalakulása (1897–2001)

3. figure. Changes of the ethnic composition of Vilnius (1897–2001)

(Forrás: a szerző szerkesztése)

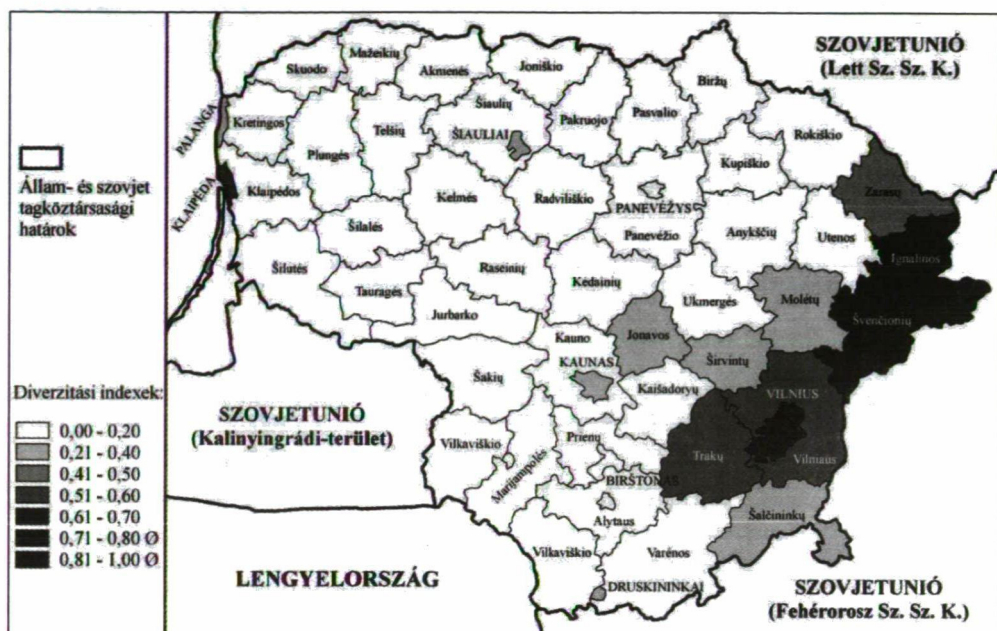

4. ábra. Az etnikai diverzitás indexének változása Litvániában, Vilniusban és Kaunasban (1897–2001)

4. figure. Changes of the ethnic diversity index in Lithuania, in Vilnius and in Kaunas (1897–2001)

(Forrás: a szerző szerkesztése)

A 2. és 5. ábra színárnyalatainak összehasonlítása világossá teszi: a XX. század Litvániát az etnikai-nyelvi homogenizálódás útjára terelte. Míg 1897-ben egyetlen olyan közigazgatási egység sem volt a tárgyalt területen, melynek diverzitási indexe 0,10-nál kisebb lett volna, addig 1989-ben már a megyék döntő többsége ebbe a kategóriába tartozott (továbbra is kivételt képezett azonban a Trakai–Vilnius–Zarasai sáv) (5. ábra).

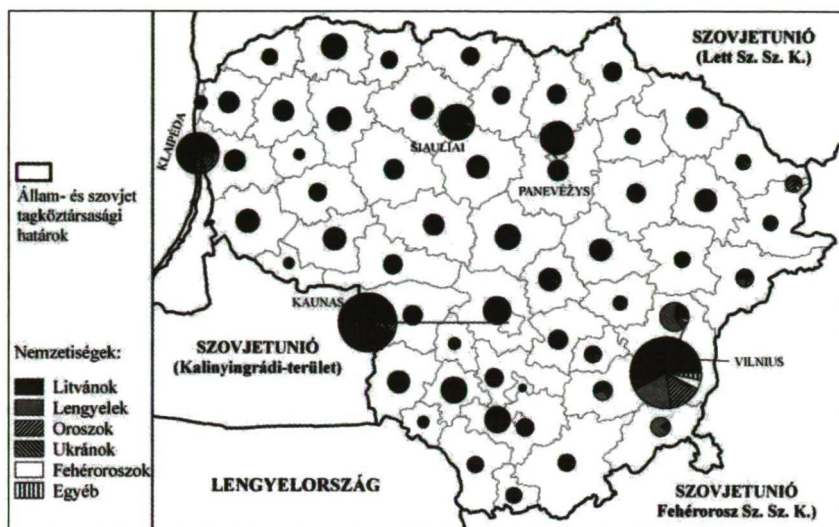

5. ábra. Az etnikai diverzitás indexe Litvánia járásaiban (1989)
 5. figure. Ethnic diversity index by the municipalities of Lithuania (1989)
 (Forrás: a szerző szerkesztése)

4.4. A független Litván Köztársaság fővárosa (1991–)

1991-ben Észtország 1 565 000, Lettország 2 666 000, Litvánia 3 675 000 lakossal lépett be ismét a világ szuverén államainak sorába. A baltiak öröme azonban nem volt felhőtlen: jövőkéjükre nemcsak a gazdasági összeomlás réme, hanem a puskaporszagú külpolitikai helyzet és az etnikai feszültségtől vibráló levegő is árnyékot vetett. Az észtek és lettek elkeseredettsége nem volt alaptalan, hiszen az 1989-re kis híján kisebbségbe szorultak a bevándorlókkal szemben. A litvánok azonban nagyságrendekkel kedvezőbb pozícióból kezdhettek hozzá az államépítéshez: az északi szomszédokhoz képest szinte homogénnek tűnő nemzetiségi összetétel nyugodtabb évtizedet jósolt.

Vilnius lakosság száma – miután elérte történelmi maximumát (1989: 576 700 fő) – az 1990-es években kb. 23 000 fővel (–4%) csökkent, majd az ezredforduló után 543 000 fő körül stabilizálódott. A csökkenés mindenekelőtt a nemzetközi migrációs folyamatokkal (1990 és 2006 között legalább 178 000-en vándoroltak ki Litvániából; zömmel oroszok, ukránok és beloruszok), a természetes fogyás kulminálásával (országos átlag 2007-ben: –3,9%), illetve a főváros szuburbanizálódásával hozható összefüggésbe. A litván „kolonizáció” ugyanakkor továbbra is rendületlenül zajlik. A tárgyalt periódusban több mint 27 000 fővel nőtt a vilniusi litvánok száma, amely – figyelembe véve az oroszok 38 900, a fehéroroszek 7 800, a zsidók 6 300 és a lengyelek 3 800 fős veszteségeit –, pontosan 7%-kal növelte részesedési arányukat a főváros össznépességén belül. A legutóbbi hivatalos népszámlálás adatai szerint 318 500 litván, 104 400 lengyel, 77 700 orosz, 22 500 fehérorosz, 2 800 zsidó és 27 900 egyéb nemzetiségű lakos él Vilniusban. A lengyel kisebbség történelmi szállásterülete (Trakai, Šalčininkai, Švenčionys, Vilnius megyék) pedig napjainkban az alábbi nemzetiségi összetétellel jellemezhető: 31% litván, 54% lengyel, 8% orosz, 4% fehérorosz, 3% egyéb (6. ábra).

6. ábra. Litvánia etnikai struktúrája 2001-ben

6. figure. Ethnic structure of Lithuania in 2001

(Forrás: a szerző szerkesztése)

Habár a lengyel és orosz külpolitika időnként kemény kritikával illeti Litvániát a kisebbségi nyelvhasználat korlátozása és a Vilnius környéki lengyelek autonómiaigényének elutasítása miatt, összességében véve a „nemzetiségi kérdés” itt nem jelent olyan fajsúlyos problémát, mint Ész- vagy Lettorszáiban.¹⁷ Ennek több oka is van. Egyrészt a függetlenedés után – az ún. „zéró opció” elv érvényre juttatásával – Litvánia hozta a Baltikum legliberálisabb állampolgársági törvényét: gyakorlatilag mindenki megkapta a szükséges papírokat, aki az adott pillanatban Litvánia területén élt. Másrészt a szovjet időszak alatt a litván államisággal kapcsolatos problematikából szinte teljesen eltűnt a lengyel-kérdés, a litvánok minden energiáját a szovjet megszállással szembeni ellenállás kötötte le. Harmadrészt az EU-csatlakozás előkészülete olyan konszolidálódást és közeledést hozott a két állam külpolitikai viszonyában, amely párját ritkítja a XX. század történelmében.¹⁸

Ennek ellenére időnként Litvániában is kipattannak a felszín alatt szunnyadó etnikai feszültségek. Az 1990-es években számos tüntetést tartottak Vilniusban például a lengyel egyházközösség sanyarú helyzete, a lengyel televízió-műsorok relézése, vagy a második világháborúban harcoló „Honi Hadsereg” megítélése körül kialakuló szoborviták kapcsán. A Vilnius-vidék lappangó kisebbségi problémáira utalhat továbbá például a Legia Warsaw nevű lengyel labdarúgócsapat szurkolóinak vilniusi rendbontása is, melynek híre egész Európát bejárta 2005-ben. A randalírozó tömeg egy szélsőségesen nacionalista lengyel réteg irredenta-revizionista üzenetét (is) közvetítette. Az internetes fórumok ugyanígy hemzsegnek az egymás iránt érzett ellenszenvre, sőt gyűlöltre utaló megnyilvánulásokról, mind lengyel, mind litván részről.

5. Összegzés

„Azt hiszem, a mai fiataloknak nehéz megérteni a háború előtti Vilna enklávé-jellegét: se lengyel, se nem lengyel, se litván, se nem litván, se vidék, se főváros”. Itt „nem létezett »tösgyökeres« falusi vagy városi tájszólás, csak egy mókás »idevalósi« nyelv létezett,

amely szellemében talán közelebb állt a fehéroroszhoz, mint a lengyelhez”. Ez a különös atmoszférájú város – mely a XIX–XX. század fordulóján még egy lengyel-zsidó sziget volt a litván-fehérorosz tengerben – ma is enklávé, „csak most éppen litván és orosz enklávé egy többségében lengyelek lakta vidéken”.¹⁹

Kevés olyan város van Európában, melyet úgy megtéptak volna a történelem viharai, mint Vilniust, és még kevesebb olyan, melynek nemzetiségi – anyanyelvi – vallási összetétele ily’ mértékben kicserélődött volna néhány röpké évtized alatt (talán Königsberg az egyetlen). A litván – lengyel – fehérorosz – orosz érdekszfera metszéspontjában fekvő Vilnius-vidék akár mintapéldája is lehetne annak, hogy a nagyhatalmi, nagypolitikai döntések hogyan képesek radikálisan átformálni egy adott térség etnikai struktúráját és miként tudják évtizedekre megfertőzni a szomszéd népek alapvetően konszolidált viszonyát.

Jegyzetek

1. **Domány András** (1990) (ford.): Litvánok és lengyelek. 3. old.
2. A „balti” szó „földrajzi értelemben a Balti-tenger partján lakót: baltikumit jelent, politikai értelemben a három balti állam polgárát, nyelvi-nyelvészeti értelemben (az észteket kizárva) csak a letteket és litvánokat (...), míg etnikai értelemben alkalmanként váltakozva e három jelentés valamelyikét veszi föl” (**Bojtár Endre** [1997]: Bevezetés a baltisztikába). A „Baltikum” kifejezés elterjedése, és az európai köznyelvben való megszilárdulása ráadásul nem kis mértékben a Moszkva által kreált „Szovjet-Baltikum” fogalom rendszeres használatának volt köszönhető (**Miniotaitė, G.** [2003]). E jelentésmódosuláshoz alkalmazkodva a Baltikum szó a dolgozatban minden esetben Észtországra, Lettországra és Litvániára vonatkozik.
3. A Baltikum geopolitikai pozíciója régóta foglalkoztatja a társadalomtudósokat, lásd pl. **Haltenberger Mihály** (1925): Gehört das Baltikum zu Ost-, Nord-, oder Mitteleuropa?
4. Az etnikai diverzitás indexének kiszámításáról lásd: **Bajmóczy Péter** (2006): Magyarország népességének etnikai és vallási diverzitása 1910-ben és 2001-ben. 58. old.
5. **Bojtár Endre** (1990): Litván kalauz. 25. old.
6. **Juhnysova, N. V.** (1988): Az askenáz zsidók etnikai területe és letelepedésük néhány sajátossága a 19. sz. végi Oroszországban. 77–86. old.
7. **Bojtár Endre** (1990): Litván kalauz. 13–14. old., 55. old.
8. **Week, R. Theodore** (2004): From „Russian” to „Polish” – Vilna-Wilno 1900–1925. 2. old.
9. **Bojtár Endre** (1989): Európa megrablása. 7–19. old.
10. Tovább bonyolította a képletet a „litván” szó különös evolúciója is. „Korábban anyanyelvétől függetlenül mindenki litvánnak számított, aki Litvániában élt, s mindenki lengyelnek, aki a közös állam területén lakott – bárhol, akár Litvániában is” (**Szesztay Ádám** [1997]). A „litván” kifejezés tehát csak az 1800-as évek közepétől kezdte magát a nemzetet jelölni, előtte a tárgyalt területre vonatkozott (valahogy úgy, mintha „erdélyiekről” beszélénk).
11. **Rauch, Georg v.–Misiunas, Romuald J.–Taagepera, Rein** (1994): A balti államok története. 68. old.
12. Lásd pl. az alábbi térképek összehasonlítását: **Davies, Norman** (1982): God’s Playground: A History of Poland; **Gaučas, Petras–Vidrugiris, Aloyzas** (1993): Lietuvių-baltarusių paribys XX. amžiaus pradžioje; Lietuvos Rytai.
13. **Pándi Lajos** (1999): Köztes-Európa 1756–1997.
14. **Rauch, Georg v.–Misiunas, Romuald J.–Taagepera, Rein** (1994): A balti államok története. 423–426. old.
15. Litván közmondás, annyit tesz: „Vilnius a miénk – mi meg az oroszoké”. (1939-ben Sztálin „visszaadta” a várost a litvánoknak, 1944-ben azonban a Szovjetunió annektálta Litvániát.)
16. **Németh András** (2008): Más világok – Orosz kisebbségek gondjai a Baltikumban. 31–33. old.
17. **Paulauskas, Kestutis** (2006): The Baltics – From Nation States to Member States. 12–14. old.

18. **Szesztay Ádám** (1997): A litván–lengyel viszony és a Baltikum euroatlanti csatlakozása. 30. old.
19. **Venclova, Tomas** (2003): Litvánok és... Válogatott esszék (Vilna-Vilnius mint szellemi létforma. Czesław Miłosz és Tomas Venclova levélváltása)

Felhasznált irodalom

- Bajmóczy Péter** (2006): Magyarország népességének etnikai és vallási diverzitása 1910-ben és 2001-ben. In: **Kiss Andrea–Mezősi Gábor–Süsmeghy Zoltán** (szerk.): Táj, környezet és társadalom. – SZTE Éghajlattani és Tájföldrajzi Tanszék és SZTE Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék. Szeged. 57–68. old.
- Bojtár Endre** (1989): Európa megrablása. Szabad Tér Kiadó. 333 old.
- Bojtár Endre** (1990): Litván kalauz. – Akadémiai Kiadó. Bp. 131 old.
- Bojtár Endre** (1997): Bevezetés a baltisztikába. – Osiris Kiadó. Bp. 316 old.
- Davies, Norman** (1982): God's Playground: A History of Poland – Volume II., 1795 to the Present; Columbia University Press. http://www.halgai.com/pur_maps_ethnic.html
- Domány András** (1990) (ford.): Litvánok és lengyelek. Piotr Łossowski-val beszélget Krzysztof Renik. Mozgó világ, 16. évf. 1. sz., 3–10. old.
- Gaučas, Petras–Vidrugiris, Aloyzas** (1993): Lietuvių-baltarusių paribys XX. amžiaus pradžioje; Lietuvos Rytai, Vilnius. <http://viduramziu.istorija.net/etno/etno20a-en.htm>
- Haltenberger Mihály** (1925): Gehört das Baltikum zu Ost-, Nord-, oder Mitteleuropa? – Publ. Ins. Dorp. Geogr. 1., 1–22. old.
- Juhnyova, N. V.** (1988): Az askenáz zsidók etnikai területe és letelepedésük néhány sajátossága a 19. sz. végi Oroszországban. Világtörténet, 10. évf. (tavasz), 77–86. old.
- Miniotaite, G.** (2003): Convergent Geography and Divergent Identities. – A Decade of Transformation in the Baltic States. – Cambridge Review of International Affairs, vol. 16. no. 2., 212–213. old.
- Pándi Lajos** (1999): Köztes-Európa 1756–1997. (Kronológia). – Teleki László Alapítvány. Bp. 518 old.
- Paulauskas, Kestutis** (2006): The Baltics – From Nation States to Member States. – Occasional Paper (The European Union Institute for Security Studies), Paris, No. 62, 2006. February, 47 old.
- Rauch, Georg v.–Misiunas, Romuald J.–Taagepera, Rein** (1994): A balti államok története. – Osiris-századvég-2000, Bp., 467 old.
- Simpson, E. H.** (1949): Measurement of Diversity. Nature, 163. 688 old.
- Szesztay Ádám** (1997): A litván–lengyel viszony és a Baltikum euroatlanti csatlakozása. Pro Minoritate, 6. évf. 2. sz. 30–36. old.
- Venclova, Tomas** (2003): Litvánok és... Válogatott esszék. Európa Könyvkiadó. Budapest. 68–133. old.
- Week, R. Theodore** (2004): From „Russian” to „Polish” – Vilna-Wilno 1900–1925. Southern Illinois University at Carbondale, The National Council for Eurasian and East European Research. 23 old. http://www.ucis.pitt.edu/nceer/2004_819-06g_Weeks.pdf